

29. Mircakıp Duvlatulı'nın hikâyelerinde eleştiri aracı olarak ironi¹

Yılmaz BACAKLI²

APA: Bacaklı, Y. (2024). Mircakıp Duvlatulı'nın hikâyelerinde eleştiri aracı olarak ironi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (38), 500-521. DOI: 10.29000/rumelide.1439669.

Öz

Hikâye, edebî türler içerisinde en çok tercih edilen kadim türlerden biridir. Hikâye yazarı çevresinde olup bitenlere karşı kayıtsız kalmaz. Eserini oluştururken içerisinde yaşadığı topluma ait değerlerin perspektifini kullanır. Kimi hikâye örneklerinde olumlu anlatılara rastlanırken kimi örnekler de ise olumsuz durumların, düşüncelerin, davranışların veya yaşantıların anlatıldığını görmek mümkündür. Hatta aynı anlatı içerisinde hem olumlu hem de olumsuz durumların aktarıldığını görmek mümkündür. Kazak edebiyatında modern anlamdaki hikâye geleneğinin ilk ve önemli isimleri arasında yer alan Mircakıp Duvlatulı, yazı hayatı boyunca on iki hikâye kaleme alır. Hikâyelerinde gündelik hayatın tüm sıcaklığını görmek mümkündür. Onun hikâyelerinde olayların, durumların, düşüncelerin daha çok ironi tekniği üzerinden aktarıldığı ve okura olan bitenin dolaylı bir biçimde gösterildiği söylenebilir. İroninin bir toplumsal eleştiri aracı olarak kullanıldığı on bir hikâye bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Alegorik olarak kaleme alınan tek hikâyesi Akıl ve Rızık çalışmanın ilgi alanına girmemektedir. Duvlatulı hikâyelerinde, ironi sanatının söylenen ile olan arasında ortaya çıkardığı çarpıklıktan doğan söz kudretini çok yetkin bir biçimde kullanır. Özellikle XX. yüzyılın başlarında Kazak toplumunun siyasi, ilmi meseleleri ile değerlerine, toplumsal hayatına dönük eleştirilerini bu tekniği kullanarak kuvvetle ihsas ettirdiği değerlendirmesini yapmak mümkündür. Yazar bilinçli bir biçimde kullandığı ironi tekniği sayesinde okurunu sarsarak bilinçlendirmeyi ve olan bitene karşı gerekli tepkiyi vermesini sağlamaya çalışır.

Anahtar Kelimeler: Kazak Edebiyatı, Hikâye, Mircakıp Duvlatulı, Eleştiri, İroni

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Raporu: Alındı - Turnitin, Oran: %13
Etik Şikayeti: editor@rumelide.com
Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 13.01.2024-**Kabul Tarihi:** 20.02.2024-**Yayın Tarihi:** 21.02.2024; **DOI:** 10.29000/rumelide.1439669
Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
² Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Dr., Bolu Abant İzzet Baysal University, Science Faculty of Literature, Department of Turkish Language and Literature (Bolu, Türkiye), yilmazbacakli@gmail.com, **ORCID ID:** 0000-0001-6128-5482, **ROR ID:** https://ror.org/01x1kqx83, **ISNI:** 0000 0001 0720 3140, **Crossref Funder ID:** 501100002668

Irony as a Tool of Criticism in the Stories of Mircakıp Duvlatuh³

Abstract

Story is one of the most preferred literary genres. The story writer cannot remain indifferent to what is happening around him. While creating his work, he uses the perspective of the values of the society he lives in. While positive narratives can be found in some story examples, it is possible to see that in some examples, negative situations, thoughts, behaviors or experiences are described. It is even possible to see that both positive and negative situations are conveyed within the same narrative. Mircakıp Duvlatuh, one of the first and important names of the modern story tradition in Kazakh literature, wrote twelve stories throughout his writing life. It is possible to see all the warmth of daily life in their stories. It can be said that in his stories, events, situations and thoughts are conveyed mostly through the irony technique and what is happening is shown to the reader indirectly. Eleven stories in which irony is used as a tool of social criticism constitute the subject of this study. His only story, Reason and Sustenance, written allegorically, is not within the scope of the study. In his stories, Duvlatuh uses the power of words, which arises from the distortion created by the art of irony between what is said and what is, very competently. Using this technique, he strongly expresses his criticisms of the political, scientific issues, values and social life of the Kazakh society, especially in the early twentieth century. Thanks to the irony technique he consciously uses, the author tries to shake his reader and make him/her react accordingly to what is happening.

Keywords: Kazakh Literature, Story, Mircakıp Duvlatuh, Criticism, Irony.

Giriş

Hikâye, en eski ve yaygın kullanılan edebî türlerden biridir. Türü tarihle ilişkilendiren ve tarihte olduğu gibi olaylardaki zamana ve kronolojiye dikkat çektiğine işaret eden görüşler de vardır (Wellek-Warren, 2019: 279). Kişiler, olay ve yer öğeleri üzerine inşa edilen hikâyelerde; merkeze insan konularak onun bir diğer insanla, kendisiyle, toplumla ya da tabiatla çatışması zamanın akışı içerisinde irdelenir (Aytaş- vd., 2019: 303-304). Anlatı esasına dayanan hikâye, yazarın duygularının yanı sıra tecrübelerini veya hayallerini gerçeğe en yakın biçimde anlatırken okurun da eğlenmesine imkân verir (Kundaklı, 2019: 899).

Diğer edebî türler gibi hikâyeler de travmatik durumlara yahut olaylara karşı bir tepki olarak doğar. Hikâye yazarı, olan bitene karşı kayıtsız kalmak yerine sorumluluk alır. Hikâyede ele alınan travmatik durum ya da olay her zaman negatif bir karaktere sahip değildir. Yazar eserinde mutluluk, hayranlık, şaşırma gibi duygulardan kaynaklı olay ve durumları da ele alabilir. Zira bu çeşit sarsıcı anlatılar, kişisel

³ It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 13

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, Article Registration Date: 17.01.2024-Acceptance Date: 20.02.2024-Publication Date: 21.02.2024; DOI: 10.29000/rumelide.1439669

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

ölçekteki algıların şahısların mülkü olmaktan çıkarılmasını ve dilin kurmaca imkanları içerisinde toplumla paylaşılabilmesini sağlar (Bennett – Royle, 2016: 157-158).

Hikâye yazarı görebildiği olaylar, durumlar, ilişkiler veya kişilerde ortaya çıkan arazları içinde yaşadığı toplumun kendisine sunduğu perspektiften hareketle anlatır. Mevcut durumu bir veri olarak kullanan yazar, eserinde hüküm vermez ya da anlattığı şeylere ilişkin derinlikli irdelemeler yapmaz (Özdenören, 2018: 196). Hayatı bütünlüklü bir biçimde anlatma iddiasından uzak olan hikâye, nüansları yakalama sanatıdır. Hikâyeci; hayattan aldığı bir görünüşü, kesiti, enstantaneyi seçilmiş ve bir hesaba göre dizilmiş kelimelerle bütün sanat kabiliyetini kullanarak anlatır (Özdenören, 2017: 33). Hayattan beslenen hikâye türü kolayca okunabilmesi nedeniyle çok ilgi görür. Gerçekliğe en yakın biçimde teşekkül eden hikâyenin tüm unsurları tecrübe edilmiş, bildik örneklerden seçilir. Bu türde olağan ve günlük akışa uygun hayat kesitleri aktarılır (İsmailova-Altay, 2020: 31).

Kazak edebiyatında hikâye türü XIX. yüzyılın ortalarına kadar Anadolu'da görüldüğü şekliyle kıssadan hisse esasına bağlı geleneksel halk hikâyeciliği biçiminde gelişir. Modern anlamda hikâye türünün Kazak edebiyatındaki ilk örneği ise İbray Altınarsınlı tarafından Kazak mekteplerinde eğitim alan çocuklar için kaleme alınan ve ilk baskısı 1879 yılında yapılan Kirgizskaya Xrestomatiya (Kazak Hrestomatiyası) isimli okuma kitabıdır (Özdemir, 2014: 23). Kazak hikâyesi modern örnekleri bakımından asıl gelişmeyi XX. yüzyılın başında millî şuur çizgisinde bir toplumsal hareket olan ve siyasî bir süreçle de desteklenen Alaş edebiyatı döneminde ortaya koyar. Cüsipbek Aymavıtlı, Akiram Çalımuli, Sultanmahmut Torayğırılı, Mağcan Cumabayulı, İlyas Cansügirılı, Sabiyt Dönentay, Saken Seyfollaulı gibi önemli isimler hikâye türündeki eserleriyle tanınırlar (Özdemir, 2014: 35).

Hikâye yazarı eserini eleştirinin imkanlarını içerek şekilde kurgulayabilir. Eleştiri başlı başına bir edebî tür olmakla beraber, her edebî türün kendine has yöntemlerle eleştiri türünün imkânlarından yararlandığı söylenebilir. Nitekim şiir, hikâye, roman veya tiyatroların sadece metinlerden ibaret, sıg ve tek boyutlu eserler olduğunu söylemek mümkün değildir. Hemen her edebî tür kendisini var eden çağın ferdî ve toplumsal koşullarından beslenerek ortaya çıkar. Bu nedenle eserlerin derinliği sayılabilecek ikinci bir boyutun varlığından söz edilebilir. Yazar veya şair ilgi ve çıkarlarının eşlik ettiği toplumsal değer kategorilerine bağlı olarak eserini şekillendirir. Bu anlamda kurduğu cümlelerin amaçsız veya tarafsız olduğu söylenemez (Eagleton, 2017: 28-29).

En genel şekliyle eleştiri *iyiyi kötüden ayırma; bir eser, kişi veya olay hakkında hüküm yürütme* anlamlarına gelir (Doğan, 2014: 1677). Bir başka tanıma göre de eleştiri *bir kimsenin ya da bir şeyin iyi ve kötü, doğru ve yanlış yönlerini ortaya koyarak değerlendirme, tenkit, kritik* anlamlarına gelmektedir (Topaloğlu, 2014: 374). Edebî anlatı eserlerinde yazar; iyiyi kötüden ayırmayı, hüküm yürütmeyi veya zıt yönleri ortaya koyacak değerlendirmeleri doğrudan yapmaz. Taraf olmaktan kaçınmadığı bu tür konulardaki tutumunu daha çok mizah gibi dolaylı yöntemler kullanarak ortaya koyar.

İnsanın doğal uğraş alanlarından biri olan mizah, zekânın zaman içerisinde birbirinden farklı amaçlarla yeniden biçimlendirmesi neticesinde bir sanat kimliği kazanır. Ancak mizah, diğer sanat alanlarından farklı olarak dikkati ve hissi sadece kendisi üzerinde toplamayı amaçlamadığı gibi ferdî estetik kaygıları da esas almaz. Zira mizah, toplumsal hayatın bir parçası olarak ortaya çıkar ve varlığını bu ortam içerisinde sürdürür (Bacaklı, 2017: 1139). Mizah; topluma ait bir kavram olduğundan içerisinde doğduğu ve yaşadığı toplumun ahlakî, manevî, siyasî durumu ile topluma dair sorun başlıklarını yansıtır (Usta, 2009: 43). Bu anlamda mizahın özellikle edebî metinlerde toplumu durumlar ve sorunlar üzerine

düşündürmeyi amaçladığı söylenebilir. Nitekim mizah; daha çok canlılığın, dikkatin ve değerlendirme yeteneğinin yitirilmesinden kaynaklanan insan veya toplum kusurlarından doğar (Bergson, 1997: 18).

İroni mizahın bir şubesi olmakla birlikte daha çok eleştiri amacıyla kullanılır. Toplumun kültürlenme biçimiyle doğrudan ilgisi olan ironi, bir söz sanatı olduğu kadar felsefeyi de içerir (Tuğluk, 2017: 446). İroni; düşünce, davranış, inanç, yasalar gibi bireysel yahut toplumsal meseleler üzerine söylenen sözlerde ilgisiz, bilgisiz, memnun ya da şikâyetçi gibi görünmekle birlikte bunların tam dersi bir duruma işaret etmektir. İfade etme biçiminde söylenin tam tersinin kastedildiğini hissettiren bilinçli ihmaller veya açık bilgilerin varlığı dikkati çeker. İroniyi kullanan söz sahibinin amacı, üzerine söz söylediği meseleyi eleştirmek olsa da bunu farklı sebeplerle doğrudan yapmayı tercih etmez.

İroni bir eleştiri biçimi olarak daha çok edebî metinlerde kullanılır. Böylelikle metnin anlatım kuvvetini artırmak ve okurun bir şekilde dikkatini çekmek amaçlanır. Zira ironi unsuru kullanılarak ele alınan meselelerin görünür olması sayesinde kimi çarpıklıkların düzelebileceği umulur. Düzelmeyecek olanlarla ilgili ise vicdanî bir rahatlamının sağlanması amaçlanmaktadır (Bacaklı, 2017: 1140).

Mircakıp Duvlatulı yazdığı hikâyelerinde ironi tekniğini oldukça başarılı bir şekilde uygular. Toplum hayatında olup bitenlere karşı tepkisini bu sanatın imkanları ile verir. Eserlerinde nasihat ve açıktan eleştiri yerine çarpıklığın daha çarpıcı bir biçimde dikkati çekeceği ironi tekniğini kullanması anlatımını bayağılıktan kurtarır.

Mircakıp Duvlatulı'nın Hayatı

Mircakıp Duvlatulı, 25 Kasım 1885'te eski adıyla Torğay, bugünkü adıyla Kostanay bölgesinin Cangeldin ilçesine bağlı Kızbel köyünde doğar. İki yaşında annesini on iki yaşında babasını kaybeden Duvlatulı'nın eğitim hayatındaki en büyük destekçisi öncelikle babası Duvlat ve ağabeyi Askar'dır. Kazak Rus okullarında temel eğitimini tamamlayan Duvlatulı, bu eğitim sürecinde Rusçayı da öğrenir (İsmağulov, 2013: 5-6).

Duvlatulı bir müddet öğretmen olarak çalıştıktan sonra 1904 yılında taşındığı Ombı (Omsk) şehrinde Kazak Bağımsızlık Hareketi Alaş'ın iki önemli ismi olan Ahmet Baytursunulu ve Alihan Bökeyhan ile tanışır. Bu şehrin yanı sıra Karkaralı ve Petersburg şehirlerini de dolaşarak düşünce ve siyaset adamlarıyla bir araya gelir. İlk yazı deneyimi 1907 yılında Kazakça yayınlanan ve sadece tek sayı çıkabilen *Serke* gazetesinde *Castarga* adlı şiiriyle gerçekleşir. Dönemin Kazak siyasal ve toplumsal hayatını derinden etkileyen birkaç eserden biri olan *Oyan Kazak* adlı şiir kitabı 1907 yılında yayınlanır (Özdemir – Kerimbekova, 2019: 100-101).

Rus hükümeti tarafından takibe alınan Mircakıp Duvlatulı ilk şiir kitabının ardından Kazak toplumunda kadın meselesini merkeze alan *Bakıtsız Camal* adlı romanını 1910 yılında yayınlar. Kazak edebiyatında roman türünün ilk örneği kabul eden eseri ile şairliğin yanında nesir yazarı olarak da tanınır. Mircakıp Duvlatulı, Kazak Türklerinin bağımsızlık hareketinde etkili olan ve 1918-1928 yılları arasında yayınlanan *Kazak* gazetesinin kuruluşunda Ahmet Baytursunulu ile çalışır. İlk 1911 yılında olmak üzere 1922 ve 1928 yıllarında üç defa tutuklanan Duvlatulı, ilk iki tutuklanma sonrasında sürgün cezasına çarptırılır. Son defa tutuklandığında önce kurşuna dizilme cezası verilen şair, daha sonra 10 yıl ağır hapse mahkûm edilir. Duvlatulı cezasını tamamlamadan 1935 yılında Baltık kanalı boyundaki Sosnovets toplama kampında hastalanarak hayatını kaybeder. Ölümünden yıllar sonra 4 Kasım 1988 yılında yapılan yeniden yargılama ile suçsuz bulunur ve itibarı iade edilir (Altınmakas, 2014: 330-331).

Mircakıp Duvlatulı'nın Hikâyeleri ve Hikâyeciliği

Usta bir nesir yazarı olan Mircakıp Duvlatulı 1911 ile 1924 arasında hikâye türüne dair on iki eser kaleme alır. Bunlardan *İki Kızın Üzüntüsü* (Eki Kızdın Muni) 1911 yılında, *Akıl ile Rızık* (Akıl men İris) 1914 yılında *Aykap* dergisinde yayınlanır. Onun hikâyelerinden *Pahalı Tay* (Kımbat Tay), *Kızıl Düve* (Kızıl Kaşar), *Kaken Saken* başlıklarını taşıyan üç eseri 1915 yılında; *Okuyorum Yazıyorum* (Çitayu Pisayu), *Üç Kulak* (Üş Kulak), *Mutlu Gün* Kuvaniştı Kün), *Dik Kafalılar* (Tik Bakaylar), *Aferin Bizim Bolısa* (Bizdin Bolısa Caraydı), *Kürk Hayırlı Olsun* (İşik Kayırlı Bolsın) 1916 yılında *Kazak* gazetesinin farklı sayılarında yayınlanır. Yazarın *O Kızın Adını Unuttum* (Sol Kızdın Atın Umıttım) hikâyesi ise 1924 yılında *Enbekşi Kazak* gazetesinde yayınlanır (Balci-Ospanova, 2020: 22-24).

Duvlatulı, hikâyeleri ile Kazak edebiyatında bu türün çağdaş niteliklere göre gelişimine öncülük eder. Onun eserlerinde hem batı hem de özellikle Türk hikâyesinin önemli ismi Ömer Seyfettin başta olmak üzere doğu hikâyesinin etkisini gözlemlemek mümkündür. Duvlatulı'nın Ömer Seyfettin hikâyeleriyle çok benzerlik gösteren ironik, müstehzi anlatı tarzına dayalı tekniği bu çalışmanın esasını oluşturmaktadır.

Duvlatulı'nın eserlerinde merkez konu, Bolşevik devrimi öncesinde Kazak insanının doğal çevresi içerisindeki günlük hayatıdır. Daha çok köy hayatına dair manzara ve olayların yer aldığı eserlerde yazar sözü dolandırmadan anlatmak istediği meseleye girer. Eserlerin daha çok günlük gazetede yayımlandığı dikkate alındığında pek çok olayın gerçek olaylardan sıcağı sıcağına alındığını söylemek mümkündür (İsmagulov, 2013: 359). Kadın, yabancılaşma, gelenek, yönetici sorunları, din ve eğitim gibi başlıklar Kazak şiirinin ve nesrinin değişmez konularındandır. Duvlatulı'nın eserlerinde de yer verilen bu konular, gündelik hayatın en temel meseleleridir.

Mircakıp Duvlatulı'nın Hikâyelerinde Eleştiri ve Mizah Unsuru İroni ile Ele Alınan Meseleler

Mircakıp Duvlatulı'nın hikâyelerinde estetik kaygıdan ve ferdin hayatından çok toplumsal kaygı ve genel insan örneğinin hayatı anlatılır. Bu nedenle eserlerde yer verilen kahramanlar karakterden çok tip özelliği gösterir. Her kahraman temsil ettiği tipin dünyasını okura taşıyan bir mahiyet gösterir.

Yazarın hikâyeleri toplumsal kaygıyı ve genel insan örneğini önceler. Bu nedenle eserlerin kaçınılmaz olarak meseleleri vardır. Okuruna tesir ederek farkındalık oluşturmayı, başarabilirse onun dünyasını değiştirmeyi hedefleyen Duvlatulı'nın eserlerinde siyasî, ilmi meseleler ile toplumsal değerlere ve hayata dönük göndermelerin yoğun olarak yer aldığı söylemek mümkündür. Bu göndermeler daha çok ironi tekniğinin şuurla kullanıldığı eleştiriler biçiminde yer alır. Yazar okurunu kuru nasihatler ile yormak istemez. Bu tekniği tercih etmesinin bir diğer sebebi de dönemin siyasî koşulları olmalıdır.

1. Siyasî Meselelere Yönelik İroni

Mircakıp Duvlatulı'nın hikâyelerini kaleme aldığı yıllarda Türkistan coğrafyasında siyasî durum oldukça karışıktır. Türkistan'ı uzunca bir süredir hegemonyası altında bulunduran ve sömüren Çarlık Rusya zor durumdadır. Devletin kötü idaresi dışında Birinci Dünya Savaşı da siyasî hayatı olumsuz etkiler. Sadece sömürülen Türkistan coğrafyası halkları değil Ruslar da devlet idaresine karşı isyan hareketine başlar. Ancak Duvlatulı'nın hikâyelerinde siyasî meselelere bütün cepheleriyle yer verilmez. Siyasî hayatın bürokratik süreçler, yanlış yasalar, adaletsizlikler ve yolsuzluklar gibi nedenlerle iflas ettiği okura hissettirilir.

a) Yönetim ve Bürokrasi

Yazarın hikâyelerinde dönemin yönetim anlayışının ironi üzerinden eleştirildiği ilk hikâye örneği 1915 yılında *Kazak* gazetesinin 160. sayısında yayınlanan *Kızıl Düve* başlıklı hikâyedir. Hikâyede yer verilen ironi, karşıya karşıya kalınan durumdan doğan bir ironidir. Hikâye kahramanlarından *Muhtar Tayminer*'in, *Halka bu yıl savaş vergisi çok düştü.* (Duvlatuh, 2013: 280) ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla I. Dünya Savaşı dönemlerinde geçen bir olay anlatılır. Rusya, I. Dünya Savaşı nedeniyle zaten dayanılmaz hâle gelen vergileri tüm Türkistan halkı ve Kazaklar için daha da artırır. Kazaklar *gönüllü bağış*, *devlet tahvili* ve *savaş vergisi* gibi farklı türlerde onlarca vergi ve harç ödemeye mecbur edilir. Arazileri müsadere edilirken giyecekleri, hayvanları ve erzakları da savaş gerekçe gösterilerek ellerinden devlet adına alınır. Dahası Kazak topraklarının peşkeş çekildiği Rus göçmenlerden askere alınanların topraklarını karşılıksız olarak ekip biçme sorumluluğu da *yardımlaşma* adı altında Kazaklara verilir (Asılbekov, 2013: 376). Duvlatuh bu durumu tüm gerçekliği ile hikâyesinde ele alır.

Her şeyini kaybeden üstelik de hasta olan *Şilikbay*'ın kapısına dayanan *Muhtar*, ondan çok ağır bir savaş vergisi ister. Durumunu anlatan ancak beklediği anlayışı göremeyen *Şilikbay*'ın evi için sakladığı son düve de vergi için alınır. Hikâyenin yönetim esaslı ironik kısımlarından ilki, *Şilikbay*'ın çocuklarından bile sakındığı tek varlığı düveyi vergi karşılığında kaybetmesidir. *Şilikbay*, gerçek bir ihtiyacı dahi yadsırken hiç hakkı olmayanların, elindeki son imkânını da alivermesi ironiktir.

Karşılıklı konuşmalarda *Şilikbay*'ın içinde bulunduğu kötü durumun aksine şükrediyor oluşu, *Muhtar*'ı eve davet ederken sadece çaya çağırıp yiyecek bir şeyin olmadığını söylemesi ironik göndermeler olarak dikkati çeker. Yine *Şilikbay*'ın içerisinde bulunduğu ruh hâlinin aksine oldukça kibar ve saygılı olması da ironiktir. Yönetim sistemindeki en alt basamağı temsil eden *Muhtar*'ın merhametsizliği, umursamazlığı ve olup bitene karşı kayıtsızlığı ironi sanatının ortaya çıkardığı zıtlıklar kullanılarak vurgulanır. Zıtlıklar *Muhtar* ile *Şilikbay*'ın birbirine göre zıtlığı değil, bilhassa *Şilikbay*'ın kendi durumu, duyguları ve söylemleri arasındaki farktan doğar.

Muhtar Tayminer Şilikbay'ın içerisinde olduğu ekonomik sıkıntıları bilmektedir. Nitekim *Şilikbay*, *Benim hayvanlarımın sayısı kağıdında muhtemelen yazılıdır.* (Duvlatuh, 2013: 280) sözleri ile bu gerçeğe işaret eder. Buna karşılık *Muhtar*, *Şilikbay*'ın zenginliğinin ölçüsünü ondan istenen vergi oranından hareketle belirler. *On yedi som ödeyecek ev fakir olur muymuş?* (Duvlatuh, 2013: 280) Yazar, bu müstehzi ifadelerle ortaya koyduğu ironik hâlin o tarihte sadece *Şilikbay*'ın başına gelmediğini okuruna göstermek ister. Bu müstehzi, gerçeklikten uzak yönetici tavrı ve bürokratik işleyiş yazar tarafından eleştirilir.

Yöneticiler ve bürokratik işleyiş meselesine yönelik ironik eleştirilerin yer aldığı bir diğer hikâye de 1916 yılında *Kazak* gazetesinin 165. sayısında yayınlanan *Okuyorum Yazıyorum* başlıklı hikâyedir. Hikâyede o dönem için yönetim sisteminde oldukça yeni bir uygulama olan yönetici seçimi ile ilgili gelişmeler ele alınır. Dönemin yeni zenginlerinden *Körkimbayoğlu Carılğas*'ın yerleşik düzene karşı yürürlüğe giren yeni yasaların açıklarını kullanarak girdiği yönetici seçilme yarışı birkaç açıdan ironik bir biçimde eleştirilir.

Hikâyede en esaslı eleştiri seçim sisteminin kendisinedir. Buna göre Kazakları dinlerinden, dillerinden ve kültürlerinden koparmak için Ruslar yeni yasalar çıkarır. Kazakların geleneksel yönetim anlayışını örseleyecek şekilde Ruslara yakın, hiçbir ilkesi bulunmayan, mevcut koşulların zengin ettiği isimler ile geleneksel hayatın önemli isimlerini seçim marifetiyle karşı karşıya getirmek asıl amaçtır. Böylece

Ruslar, ortalığı karıştırıp hasım hâline getirdikleri aynı toplumun üyelerinin birbirine düşmanlık ederek yok oluşunu sağlamak ister (Mirzahmetov, 2012: 12). Hikâyenin hemen giriş cümlesindeki gönderme buna dönüktür. *Yeni zenginleşenlerden genç adam Carlğas Körkimbayoğlu; polis Mikifor'dan bir at, 30 som ödeyerek üç ay Rusça eğitim aldı. Seçime bir iki ay kala kente gidip başkan (naşalnik)'ın karısına 'hediyeye' verip 'Rusça öğrenmiştir.' şeklinde bir belge alarak döndü.* (Duvlatulı, 2013: 285)

Duvlatulı; hikâyenin giriş kısmında merkez kahramanın ekonomik durumunu özellikle vurgular. Yazarın o dönemde yönetici olabilmek için Rusça öğrenme şartına ve üst yöneticinin (naşalnik) karısına hediyeye verme meselesine yönelik ifadeleri dikkati çekicidir. Bütün bu söylenenler tarafsız bir gözlemin ürünü gibi görünür. Ancak bu ifadelerin, hikâyenin yazıldığı dönemin siyasî koşulları dikkate alınarak okunması durumunda Duvlatulı'nın tarafsız ve soğukkanlı tutumunun aslında ironik olduğu net olarak anlaşılmaktadır.

Ruslar; XIX. yüzyılın sonlarında yeni kanunlar yoluyla oluşturdukları yönetim şekliyle genelde Türkistan, özelde Kazak topraklarını yeni idarî birimlere ayırır. Genel valiliklerin altında oblastlar vardır. Oblastlar ise altı yedi kadar ilçe (uvezd)'den oluşmaktadır. Her ilçe ise iki bin haneden oluşan birkaç kaza (bolıs)'ya bölünür. Kazalarda iki yüz haneden oluşan birkaç köyden (avul) oluşmaktadır. (Kınacı, 2016: 69-70). Kazalarda elli hane adına bir kişinin, köylerde ise on hane adına bir kişinin katılımı ile yerli halk arasından birisinin seçildiği kişi yönetici olmaktadır. Daha büyük yerleşim birimlerinde ise yöneticiler Ruslar arasından atama yoluyla idarenin başına geçer. Geleneksel hayatı yok sayan, Kazak hayatının moral değerlerini taşıyan Han sülalesini ve boy yapısını sistemin dışına atan bu seçim oyununun sonunda kazanamı tayin eden yine halk değildir (Çapraz, 2011: 69). Nitekim hikâyenin akışı içerisinde yazarın üst yöneticiye söylediği; *Taşınızı atın, seçimi askerî vali (gubernatör) netleştirecek.* (Duvlatulı, 2013: 287) cümlesi bu gerçeği teyit eder.

Hikâyede yazarın ironi kullanarak eleştirdiği bir diğer husus ise makam sahiplerinin, özellikle bolıs seçiminin Rusça bilenler arasından yapılmasını zorunlu kılan kararnamedir. Bu duruma anlatıcı olarak doğrudan müdahale etmeyen Duvlatulı kahramanlar üzerinden kararın çarpıklığını göstermeye çalışır. Nitekim bolıs seçmek için elli aileyi temsil eden liderlerden yazarın ifadesiyle *doğruyu bilen biri* bu duruma şu şekilde itiraz eder:

Efendim, bizim memlekette Rusça eğitim alan biri yok. Çoktandır yönetici olarak halkımız tarafından sevilen, Çar hazretlerine de dürüst hizmet etmeye devam eden Kaldıbay Şonmırnov'u seçiyoruz. (Duvlatulı, 2013: 286)

Sonrasında adı geçen *Kaldıbay* ile Rusça eğitim aldığını iddia eden *Carlğas*, üst yönetici tarafından ayaküstü bir Rusça sınavına tâbi tutulur. *Kaldıbay; Rusça biliyor musun?* sorusunu tercüman sayesinde anlayıp: *Hayır, efendim gençliğimde öğrenmediğim dili şimdi ihtiyarladığımda nasıl bileyim?* diye cevaplarırken *Carlğas* aynı soruya Rusça olarak: *Okuyorum, yazıyorum!* (Duvlatulı, 2013: 286-287) şeklinde cevap verir. Başkan tarafından liderler, bu iki kelime Rusça cevap için *Carlğas'a* oy vermeye zorlanır. Bu zorlamaya liderlerin verdikleri cevap da yazarın ironik anlatımını destekler niteliktedir:

Efendim, size diyeceğimiz bir şey yok. Fakat biz halkın istediği kişiyi seçeceğiz. Böyle bir iki kelime Rusçayı köydeki inekleri otlatan çobanlar bile biliyor. Onlar inek otlatmayı bilmese, (bu bir iki kelime Rusça bilgisi ile) halkı yönetmeyi bilebilir mi? Carlğas'ın Rusçası işte onların Rusçası gibidir. (Duvlatulı, 2013: 287)

Seçici kurulun yirmi yedi kişilik üyesinden sadece üçünün desteğini aldığı halde askerî valinin müdahalesi sayesinde rüşvet ve hile ile yönetici olan *Carılğas*, hikâyenin sonunda kendi hilesinin kurbanı olur. İronik eleştirisini olay örgüsüne gizleyen yazar, aslında Rusça bilmeyen *Carılğas*'ın yönetim işlerinde kullandığı tercüman *Aleksey* tarafından usulsüz bir işe bulaştırılması sonucu yöneticiliği kaybettiği olayla hikâyesini bitirir.

Yönetim ve bürokrasiye yönelik eleştirinin ironi kullanılarak yapıldığı bir diğer hikâye de yine *Kazak* gazetesinde 1916 yılının 190. sayısında yayınlanan *Aferin Bizim Bolşa* adlı hikâyedir. Anılan hikâyede yazar, yazılı yasalar ile evraklar dışında bir derdi kalmayan yönetici zümreyi eleştirir. Bu yaygın örnekler dışında bir yönetici modelinin başına gelenler hikâyenin konusunu oluşturur.

Akraba iki aşiretten biri diğerine dul bir kadının nikâhına karşılık at verir. Aşiretlerden Aktaşlı *Yusuf*, Karamanlı *Koğabay*'dan nikâhına aracılık edeceği kadına karşılık aldığı atı çaldırır. Bu olaydan bir husumet doğar. Bölgenin yöneticisi olan *Bols Öteveli* iki akraba aşiret arasındaki kavgayı sonlandıracak bir çözüm geliştirir. *Bols Öteveli*, *Baksı Moldaş* ile öncesinde anlaşarak hırsız yakalamak üzere bir plan kurar ve başarılı da olur. Ancak yakalanan hırsız, çaldığı atın bedelini ödemediğine dair bir belge isteyince işler tersine döner. *Bols* bu talebi olumlu karşılarsa da kendisine yardımcı olarak tayin edilen Rus kâtipin inadını kıramaz. *Kâtip* böyle bir belgenin hazırlanmasına itiraz eder. Neticede hırsız hem cezasız kalır hem de yöneticiyi kendisini herkesin içinde rencide edip küçük düşürdü diye mahkemeye verir.

Yazar hikâyenin sonunda başında olduğu gibi olaya müdahil bir kahraman gibi doğrudan konuşarak ironik eleştiriyi derinleştirir: *Şimdi bizim yöneticinin suçu ne? Hırsız bulmasına buldu, ama işgüzar kâtip Rusluğunu yapıp çözülmek üzere olan işe kanunu sokunca hırsız serbest kaldı.* (Duvlatulı: 2013: 301-302) Yazarın ifadesiyle Kazak coğrafyasında işe *kanun* girince adaletin bozulduğu bir yönetim sistemi kurgusu vardır. Oysa kanunlar adaletin tesisi için olmalıdır. Kanunlardaki ters işleyişin nedeni olarak ise Ruslar doğrudan işaret edilir. O dönemde yönetim kurgusu anlamında yaşanan her şey, temelde yasaların yapıcısı ve uygulayıcısı Ruslar yüzünden ironik bir durum arz etmektedir.

Yazar yönetim ve bürokratik işleyiş konusunda suçun sadece Ruslarda olmadığını yine aynı hikâyenin sonunda ifade eder:

İnsanların çoğu kuru lafla "Harun Reşit!.. Harun Reşit!.." diyerek rahmetli Harun Reşit'in başını ağrıttıyor. Allah'ın kendi abumıza yazdığı, bir talih olarak verdiği Harun Reşit'in kadrini biliyor muyuz? (...) Bu halk ıslah olsun artık! (Duvlatulı, 2013: 302).

Buna göre geçmiş zamanların adalet timsali yöneticilerini sürekli anan halkın, ellindekinin kıymetini bilmemesi de yaşananların sebebidir. Bu durum da ironik eleştirilerden bir diğeridir.

b) Adaletsizlik ve Yolsuzluk

Duvlatulı'nın hikâyeleri Kazak halkının sosyoekonomik açıdan en kritik dönemleri olan 1915 ve 1916 yıllarında kaleme alınır. Bu dönemde Çarlık Rusya hem kendi tebaasına hem de sömürgesi durumunda olan Türkistan coğrafyasına yönelik ölçüsüz bir baskı uygulamakta ve ardı arkası gelmeyen siyasî hatalar yapmaktadır. Yukarıdaki başlıkta verildiği gibi Kazak yönetim sisteminin millî esası bozularak yeni bir yönetim biçimine geçilmesi temel problemdir. Böylece halkın tarih içerisinde oluşan tüm kültür ve moral değerleri yerle bir olur. Değerleri yok olan toplumda adaletin tesisi de kasıtlı olarak engellenir. Adaletin olmadığı yerde yolsuzluğun olması da kaçınılmazdır.

Duvlatulı adaletsizliğin dolayısıyla yolsuzluğun bir devlet politikasına dönüştüğü bu dönemi, hikâyelerinde ironi sanatının imkânlarını kullanarak dolaylı bir şekilde vermeye çalışır. Yazarın *Kızıl Düve* hikâyesinde de benzer bir durum vardır. *Şilikbay*'ın her şeyini yitirmiş olmasına karşılık on yedi somluk bir vergiye muhatap olması, yüz yıllık atı olan *Bayğabil*'in ise daha az bir vergiye muhatap olması düşündürücüdür. Adaletsizlik karşısında yeryüzündeki yönetici ve kanunlardan ümidini kesen *Şilikbay*'ın tek çaresi Allah'a sığınmak olur: *Şimdi ne diyeyim, halk içerisinde adaleti sağlayacak bir Yaraticı var mı?!* (Duvlatulı, 2013: 279). *Muhtar*'ı üst yöneticiye şikâyet etmekle tehdit etmesi de kâr etmez. Çünkü adaletsizliğin yolsuzluktan ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Nitekim *Muhtar*, *Şilikbay* ve ailesini temsilcisi olduğu Çar ve arkasında duracağından hiç şüphe duymadığı mahkeme ile korkutarak ellerinde kalan tek geçimliklerini alır (Duvlatulı, 2013: 279-280).

Rusların yerli yöneticileri itibarsızlaştırıp liyakatsiz ama yeni dönem zenginlerini en alt idarî birimlere yönetici yapması ile birlikte, aşağıdan yukarıya tüm adalet mekanizmaları da zarar görür. Ahlak ve adaletin timsali olması gereken idareciler; ihtirash, cahil, kibirli ve şahsiyet yoksunu insanlara dönüşür (Kapağan-Bacaklı, 2021: 195).

Duvlatulı'nın *Okuyorum Yazıyorum* başlıklı öyküsünde *Carılğas*, rüşvet vererek temin ettiği *Rusça Yeterlilik* belgesi ile halka rağmen yönetici olmayı başarır. Bu konuda kendisiyle iş birliği yapan polis memuru *Mikifor*'a da rüşvet verir. Durum o kadar ironiktir ki Rusça yeterliliğiyle yönetici olmayı başaran *Carılğas*, yönetici olarak atandığını haber veren resmî Rusça yazıyı dahi bizzat okuyamaz durumdadır. Bu nedenle kimseden de saygı görmez. Kâtibisi *Aleksey* onun yerine yöneticilik yapmaya başlar.

Aleksey'in kurduğu düzen de adaletsizlik ve yolsuzluk üzerinedir. Eski yönetici *Kaldıbay*'ın akrabalarından *Bekbosın*'ın hakkında arama olan bir kanun kaçağı ile ilgili usulsüz bir evrak düzenlemesini istemesi sonrasında rüşvet ile bu talebi yerine getirir. Anlaşılan odur ki eski yönetici de çok masum değildir. Kâtibin yaptığı usulsüzlük ortaya çıkınca *Carılğas* suçu kâtibeye atmak ister. Ancak kâtip cevabını çoktan hazırlamıştır: *Carılğas Rusça biliyor, tüm kağıtları kendisi imzalayıp mühürlüyor. İşte bu belgedeki imza da kendisindedir. Rusça bildiğini Başkan'ın bizzat yaptığı mülakatla belgeleyip yöneticiliğe 70. Maddeye göre sadece üç oyla atandı. Onları tanımıyorum, yöneticinin emirlerinden de çıkmıyorum. Onun yaz dediğini yazdım.* (Duvlatulı, 2013: 290) *Carılğas* yöneticilikte henüz bir yılını doldurmuşken Rusça bilmediği gerçeğini bile söyleyemeden suçu kabullenip yöneticilikten ayrılmak zorunda kalır.

Duvlatulı'nın yolsuzluk üzerine baştan sona ironi ile kurulan bir diğer hikâyesi de 1916 yılında *Kazak* gazetesinin 173. sayısında yayınlanan *Mutlu Gün* başlığını taşır. Hikâye gazetelerden alıntılanan, *Rüşvet alanların cezası artsın, rüşvet verenlere de ceza verilsin diye yeni bir kanun çıktı.* (Duvlatulı, 2013: 292) şeklindeki epigraf ile başlar. Hikâyenin içeriğini özetleyen bu cümleden de anlaşıldığına göre başkahraman *Carmuhamet Toktarulı* rüşvetle iş tutan ve kendisi için bunu hak sayan itibarlı ve makam sahibi bir devlet memurudur. Bir iki saatlik bir geçmişi olan bu yeni yasanın haberini almadan rüşvetle iş yapmak konusunda korkarak, çekinerek ve bu endişeler nedeniyle mutsuz ve huzursuz bir biçimde hareket eden *Carmuhamet*, bu haberle birlikte çok mutlu olur. Çünkü evvelce rüşvet verenlerin şikâyetçi olma ihtimalleri varken bu yasayla ceza almaktan korkacaklarından şikâyetçi de olamayacaklarını düşünür. Durumu kendisine anlattığı arkadaşı *Ali Cartbasov*'un, bu durumda rüşvet verenin de olmayacağı yönündeki endişesine de katılmaz. Kazaklar için rüşvetin normalleştiğini ve rüşvet vermeden duramayacaklarını ancak artık kimseye anlatamayacaklarını savunur. Duvlatulı, yakın zamanda şikâyet edildiği için epey sıkıntı çektiği anlaşılan *Carmuhamet* üzerinden toplumdaki

bozulmanın ölçüsüne ironik bir göndermede bulunur (Duvlatulı, 2013: 295). İşlerini rüşvetle gördürmek için bekleyen *Berikbol* ve *Maltabar*'ın aralarındaki konuşmadan da anlaşılacağı üzere *Carmuhammet* haklıdır.

2. İlmî Meselelere Yönelik İroni

Kazak coğrafyasında Rus sömürüsü başlamadan önce ağırlıklı olarak dini eğitimin verildiği mektep ya da medreseler yaygındır. Bu okulların masrafları öğrenci velileri tarafından karşılanır. İhtiyaçları karşılama konusunda yetersiz olan bu eğitim yerlerinde din eğitimi dışında felsefe, astronomi, tarih, dil, matematik ve tıp gibi dersler de gösterilmektedir (Kaplankıran, 2017:33). XIX. yüzyılın yarısına kadar Türkistan coğrafyasının her tarafında olduğu gibi Kazaklar arasında da eğitim dili olarak Arap alfabesi ile yazılan Çağatay Türkçesi kullanılmaktadır (Ölçekçi, 2007: 122). Geleneksel usulle verilen eğitimin temel amacı, okuma ve yazma konusunda başarılı ve daha yüksek eğitim basamaklarına hazırlanan insanlar yetiştirmekten çok, toplumun değerlerini tahrip etmeden bu değerlerin hem zihin hem de pratik hayatta devamlılığını sağlamaktır (Somuncuoğlu, 2006: 39).

Kazak toplumunun eğitiminde misyoner ve bilim adamı olan İlminskiy metodu XIX. yüzyılın ortalarından itibaren etkili olmaya başlar. Rusların, eğitimi Türkistan coğrafyasını Hristiyanlaştırmak ve Ruslaştırmak hedefine ulaşmak için kullandığı bilinen bir gerçektir. İlminskiy de bu amaca dönük olarak yeni bir dil politikası ortaya koyar. Türk halkları arasında ortak bir eğitim dilinin ve edebî dilin gelişmesine izin vermemek için konuşma dillerindeki farklılıkları öne çıkararak farklı diller yaratmak biçiminde özetlenebilecek bu yeni dil politikası sayesinde Türkistan coğrafyası parçalara bölünür. Kazak toplumunun süreç içerisinde geleneksel eğitiminde de sıkıntılar baş gösterir. Özellikle XX. yüzyıl başlarında din adamlarının ve belli başlı dinî kurumların modern usullerle verilmek istenen eğitime karşı çıkması İlminskiy merkezli eğitim modelinin öne çıkmasına neden olur (Ölçekçi, 2007: 39, 123). Bu yeni model her halkın dilini ana dil kabul edip o dil üzerinden eğitim vermeyi hedeflediğinden komşu Türk halkları ile ortak bir Türk dili anlayışı ortadan kalkar. Bu durumda Rusçanın ortak dil seviyesine yükselmesine neden olur. Duvlatulı; hikâyelerinde Rusçanın Kazak toplumunun hayatına sadece bir dil olarak değil, yabancılaştırma ve sömürme aracı olarak girdiğini düşündüren ironik eleştiriler yapar.

Hikâyelerde, özellikle eğitim meselesinde eleştirilerin yanı sıra modern metotlarla verilen eğitimin önemine de göndermeler yapılır. Kazak aydınları arasında eski usul ya da Rus tipi eğitime ve geleneksel inanç kalıplarına yönelik bir tartışma kaçınılmaz olarak başlar. Tartışmalar sonrasında ortaya yeni bir eğitim metodu çıkar. *Cedit* adıyla bilinen bu yeni eğitim metodunun temel hedefi inanç, soy, gelenek ve dil bakımından büyük ortaklıkları bulunan Türkistan coğrafyasının yapay farklılıklardan hareketle parçalanmasının önüne geçmektir. Modern teknikleri kullanarak eğitim sistemini yenilemeyi amaçlayan ceditçiler; bilgi, birikim ve kültür yönüyle donanımlı insanlar yetiştirmektir. Neticede bu yeni aydın sınıf sayesinde toplumu en ideal duruma taşımayı hedeflerler. Mircakıp Duvlatulı'nın da aralarında bulunduğu bu aydın sınıfın yetişmesinde ve toplum üzerinde etkili olmasında yeni yeni gelişen basın hayatının da önemli bir etkisi olur (Bacaklı, 2022: 3).

Duvlatulı'nın özellikle din adamlarındaki bozulmaları merkeze aldığı eleştiriler de dikkat çekicidir. Toplumun ilim ve inanç hayatında etkili olması beklenen din adamı ve aydınların halkın duygularını sömüren kimselere dönüşmüş olduğunu gösteren gerçek olayların anlatıldığı hikâyelerde ironi, eleştirinin asıl aracıdır. Bu hikâyelerde anlatıcı, akışa bilinçli bir biçimde hiç müdahil olmaz.

a) Eğitim Sistemi

Duvlatulı'nın hikâyelerinde eğitim meselesine yönelik eleştiriler dil, cehalet ve yozlaşma merkezlidir. Yazarın dil eğitimi konusundaki ilk eleştirisi *Pahalı Tay* hikâyesinde yer alır. Hikâyenin sonunda kahraman anlatıcı başkahramanlardan Rus *Aleksey* ile Kazakça konuşur. Ashında Duvlatulı Rusça bilir. Fakat burada bilinçli olarak bir Rus ile Kazakça konuşmayı seçer. Ancak *Aleksey* onu anlamadığı gibi yaşadığı coğrafyanın diline de kayıtsız kalır. Duvlatulı, Kazakların Rusça eğitime önem vermelerine karşılık Rusların Kazakçayı umursamamasına ironik bir vurguyla itiraz eder (Duvlatulı, 2013: 278).

Duvlatulı'nın dil eğitimi konusundaki ironik eleştirilerinden bir diğeri de *Okuyorum Yazıyorum* başlıklı hikâyededir. Bu hikâyede dil konusundaki ironi olay örgüsünün tamamına yayılmış durumdadır. Kazak halkına mahallî yönetici olarak seçilecek birinin mutlaka Rusça biliyor olması şartı yazara göre sorunludur. Bir başka sorun da rüşvet yoluyla o eğitimin alındığına dair belge temin edilebilmesidir. Hikâyenin sonunda merkez kahramanın başına gelen tatsız olayın yanı sıra Rusça bildiği için Kazak idareci adına hareket eden Rus kâtibin sistemi istismar edişi, yazar tarafından yorumsuz bir biçimde okura aktarılır (Duvlatulı, 2013: 285-290). Yazarın hiçbir hüküm cümlesi kurmadan aktardığı bu hikâyede, sistemdeki çarpıklık ve eksiklik nedeniyle yaşanan örnek olay oldukça ironiktir.

Duvlatulı'nın eğitim meselesini doğrudan tartıştığı hikâye ise 1916 yılında *Kazak* gazetesinin 178. sayısında *Dik Kafalar* başlığını taşır. Dönemin modern eğitim anlayışının tartışıldığı bu hikâyede *Mahmutcan Molla* olarak yer alan yeni nesil öğretmen, eski neslin insanları tarafından bir tartışmanın içerisine çekilir. Dönemin bilim, sanat ve düşünce hayatına yön veren gazetenin de konu edildiği hikâyede yemekten sonra ellerinin yağını silecekleri bir şey bekleyen misafirlere gazete verilir. Gazete sayfaları ile ellerini temizleyen *Sagındık Biy* umursamaz bir biçimde gazeteye basit bir kâğıt muamelesi yapar. *Mahmutcan Molla* olup bitene daha fazla dayanamaz ve gazetesini ellerinden çekip alır. *Molla*'nın gazete konusundaki hassasiyeti ile alay eden ihtiyarlardan *Sagındık Biy*'in, *Vay vay, bizim molla gazete deyince her şeyi unuttur*, sözlerine diğerleri de *Ceditçi ya* (Duvlatulı, 2013: 297-298) diyerek destek verir. Yazar, bu sahne üzerinden yeni eğitim metodu ile basın arasında doğrudan bir bağ bulunduğunu anlatmak ister.

Dönemin geleneksel hayatı içerisinde yetişen insanların yeni öğretim metodunu ve onunla ilgili olduğunu bildiği basın faaliyetlerini hafife almasına yapılan gönderme ironiktir. Geleneksel hayatın yeniliğe ve basına karşı olmasının temel nedenleri ile ilgili hikâye içerisinde bir çözümleme vardır. *Mahmutcan Molla*'nın gazete konusundaki hassasiyetini yersiz bulan evin hanımı onu: *Molla Efendi o kadar değer veriyor gibisin ki bunda Kuran ayetleri mi vardı?* (Duvlatulı, 2013: 298) diyerek eleştirir. Evin hanımının sorusu da ironiktir. Çünkü o gazetede bunların olmadığını bilir. Yazar eğitim meselesini sadece dini bilgilerle sınırlandıran eski anlayışı, bu tartışma ile gözler önüne sermeyi amaçlar.

Molla, başlayan tartışma üzerine, gazetenin ne kadar önemli olduğunu anlatabilmek için elindeki gazetede yer alan yazıları okumaya başlar. Mayıs ve Haziran ayları gibi Rusça bilenler tarafından Kazakların hayvan sayılarının alınacağı haberi üzerine tartışma eğitim meselesine odaklanır ve iyice kızışır. *Sagındık Biy* evvelki yıllarda yaşananları, *Eee, demek ki geçen sene olduğu gibi Rusça eğitimi alanlar yeniden milletin canını yakacaklar desenize. O yıl ben muhtardım. Bizim memleketi az kalsın kırıp geçireceklerdi.* (Duvlatulı, 2013: 298) cümleleriyle özetler.

Rusça eğitiminin gençleri kendi toplumlarına yabancılaştırdığı iddiasındaki ihtiyarlar; bir Kazak için yürümekten farksız olan ata binmeyi bile beceremeyen, köy halkının kızlarına ahlaksızca tasallut eden,

köydeki din adamları üzerinden kendi halkının inancı ile alay eden, sırf kanun öyle diyor diye öz babasını tanımazlıktan gelerek adını soran gençleri ağır bir biçimde eleştirir. Sözüün sonunda, *Canım o yılda yaptıklarının hangi birisini anlatayım! Rusça bilenlerin hepsi böyleyse ağız sakalıyla kapanmış Ruslar daha iyidir.* (Duvlatulı, 2013: 299) derler.

Hikâye kahramanları Rusçanın öğrenilmesi gerektiğine inanan ve Alaş düşüncesine sahip olmayı savunan öğretmene dönerler. Yeni metotla eğitim alan öğretmeni, kahkahalarla ve müstehzi bir edayla hedef alırlar: *Sen neden gülmüyorsun? Rusça eğitim alanlarla Alaşçılar çok övüyordun.* (Duvlatulı, 2013: 299)

Yazar bu karşılıklı konuşma biçimini özellikle tercih eder. Böylelikle hikâye üzerinden okur ile yeni eğitim metodu ve dil konusunda tartışmayı amaçlar. Nitekim *Mahmutcan Molla*, kendisine gülerек hesap soran gelenekçi ihtiyarlara; verdikleri kötü örneklerin yaptıklarını eleştiren ve onları uyarın bir gencin de varlığını hatırlatır. Onlara eğitim konusundaki düşüncelerini şu cümlelerle açıklar:

Ağalar! İnsanların karakterleri farklıdır. Toplumdan iyi insan da kötü insan da çıkar. Birkaç dik kafalıya bakarak eğitim almış insanların hepsini kötülemek yanlıştır. Az evvel Beken adlı bir gencin terbiyesiz arkadaşlarına çok kızdığından ve onları yola getirdiğinden bahsedilmişti. Bu nedenle o yıl gelenlerle şimdi eğitim alan gençleri karşılaştırmak doğru olmaz. Şimdiki gençlerde millî bilinç var. Eskilerden görüş farklılıkları var. İçlerinden birkaç kişi hata yaparsa diğerleri yola getirir... (Duvlatulı, 2013: 299)

Duvlatulı'nın eğitim konulu ironik eleştiriler yaptığı önemli bir başka hikâyesi de 1915 yılında *Kazak* gazetesinin 170. sayısında yayınlanan *Kaken Saken* başlıklı eseridir. Eser esasında dönemin gerçek olaylarından hareketle kaleme alınan önemli bir polemik ihtiva eder. Yazarın iğneleyici ifadelerle hikâyeye konu ettiği olay, o dönemin önemli isimlerinden *Salim Kaşimov*'un *Kazak* gazetesine gönderdiği uzunca bir makalesidir. Hikâyeye baştan sona ironik göndermelerle doludur.

Hikâyenin yazıldığı dönemde Kazak süreli yayınlarından birisi olan *Aykap* dergisi ile *Kazak* gazetesi arasında detaylardan anlaşıldığı kadarıyla bir polemik vardır. *Aykap* dergisi yazarlarından ve tam adı *Muhammet Salim Kaşimov* olan merkez kahraman, yazar tarafından müstehzi bir biçimde anlatılır. Salim Kaşimov; kaleme aldığı *Kazaklara Nasihatler*, *Nezakat*, *Kitapları Anlamak* gibi eserlerinde yeni eğitim metodu olan Cedit usulünü savunur. Bu yeni metotla ilgili hem öğrenci hem de öğretmenleri aydınlatacak içerikler de paylaşın *Kaşimov*, kadınların eğitim almasını da oldukça önemser. *Kaşimov*'un eğitim sistemindeki en temel itirazı, Kazak çocuklarının Rus okullarına gönderilmesine ve Rusça eğitim almalarınındır. Rusça eğitim alan Kazak çocuklarının millî şuurlarını kaybedeceklerini düşünen *Kaşimov*'a göre gelişmek için modern bilimleri öğrenmek şarttır (Sashka, 2015: 61).

Duvlatulı ironik eleştiriye hikâyenin adı ile başlar. Kazak Türkçesinde bir saygı, yakınlık ve kıymet ifadesi olarak isimlerin kısaltılması ve sonlarına -ken/-kan yapısı getirilmesi uygulamasını hikâyede *konyak* kelimesi için de kullanır. Dahası bunu ima etmekle yetinmez, hikâyede açıkça yazar (Duvlatulı, 2013: 283). Hikâyenin ilk bölümünde bilhassa eğitim ve inanç bakımından halkın çok iltifat ettiği bir aydın olarak betimlenen *Salim Kaşimov*'un, kör kütük sarhoş olacak kadar konyak içtikten sonra söyledikleri gözden düşmesine neden olur. Bu nedenle *konyak* kelimesi hikâyenin en kritik kelimelerinden biridir. Yazar, bu yüzden kelimeyi başlıkta ironik bir biçimde öne çıkarır.

Duvlatulı aynı hikâyede bir başka ironik dil oyununu da Kazak Türkçesindeki duyulan geçmiş zaman hikâye kalıbını kullandığı fiiller yoluyla yapar. *Salim Kaşimov*'un gazeteye gönderdiği makaleyi özet olarak aktarırken yalanlama, istihza iması içerecek biçimde geçmiş zaman hikâye kalıbıyla verir:

Bu kadar memleket ve yer gezmesinin sebebi Aykap'ı halka tanıtmakmış. Salim dolaştığı yerlerde hiç kimseden isteyip ya da aldatarak hiçbir şey almamış. Her ne verdiyse ahali istemediği halde kendisi vermiş. Bazen başlıksız kız vermek isteyenler bile olmuş. (Duvlatulı, 2013: 282)

Duvlatulı; Kazak halkına mâl olmuş, eğitim konusunda sözü dinlenen bir aydının içerisinde düştüğü tutarsızlığı diğer hikâyelerinde olduğu gibi hiçbir hüküm cümlesi kurmadan ironiyi kullanarak ortaya koyar ve eleştirir. Hikâyede *Salim Kaşimov*; kişisel şöhreti için basını kullanan, şahsi çıkarları için halkın ihtiyaçlarını ve duygularını istismar eden aydın tipinin bir örneği olarak verilir. *Kaşimov*; camilerde vaaz veren bir din adamı olmasının ötesinde, telkinleriyle Kazak çocuklarının eğitim alabileceği bir medrese inşa ettirebilecek güce de sahiptir. Ancak inşa edilecek medreseye yönetici olmak istemesi, evli olduğu halde eşraftan bir kız ile ikinci evliliğini yapacak olması üstelik bunları kendi arzusu biçiminde değil de halkın ısrarı ve talebi olarak yansıtmaya yazarın eleştiri konusu yaptığı detaylardır.

Yazar konyak nedeniyle sarhoş olunca ağzından çıkamı kulağı duymaz olan *Kaşimov*'un, velinimeti mertebesindeki Çin Kazaklarından *Tanğıt Ükirtay*'a hakaret etmesi nedeniyle yaşadığı nüfuz ve itibar kaybını da ironik bir tavırla ele alır (Duvlatulı, 2013: 283-284). *Konyak Efendî*'nin (!), *Salim Efendî*'nin iradesini ortadan kaldırıp ona yaptırdıkları sonrasında yaşananlar, dilin görünen cephesinden bakıldığında yazara göre insanların vefasızlığından başka bir şey değildir. Bu yaşananlar temiz yürekli ve millete hizmet etme kararındaki *Salim Kaşimov*'a kaderin bir oyunudur. Ancak sözün gerçek kastı *Kaşimov*'un Kazak eğitimi ve inancını kişisel çıkarları için bir araç olarak kullandığıdır. Bu ve benzeri aydınlar, nitelikli eğitim çabalarının önünde ciddi bir engeldir.

Duvlatulı'nın *Kaken ve Saken* ile *Dik Kafahlar* hikâyelerinde eğitim konusundan hareketle cehaletin de eleştirildiğini söylemek mümkündür. Merkez karakterler dışında kalan ve onların istismarına cehaletleri nedeniyle açık hâlde bulunan yan kahramanlar, yine ironik eleştirilerin hedefi olur. Yazara göre *Kaken ve Saken* hikâyesinde Kazak Türklerinin kültür ve eğitim hayatında önemli bir yeri olan *Aykap* dergisi *Salim Kaşimov*'u önce sınırsız bir güvenle savunup sonra yok saymaya mecbur kaldığı için kurumsal olarak bu çeşit bir cehaletin kurbanı olur. *Mirza Salık*, *Tanğıt Ükirtay* ve *Şaveşek* eşraftan *Carmuhammet* de ona gösterdikleri abartılı ilgi nedeniyle öngörüsüz ve cahil olmakla itham edilir. *Dik Kafahlar* hikâyesinde ise *Sagındık Biy*, eşi *Acar*, *Muhammetcan Molla* dışındaki diğer misafirler ile Rus eğitimi nedeniyle yabancılaşan gençler her ne kadar bilgi, makam ve mal sahibi olsalar da yazara göre dik kafalı, yani cehaletin küstahlığı ile malul insanlardır.

b) Din ve Din Adamları

Duvlatulı'nın hikâyelerinde özellikle din konusu toplum üzerinden tartışılır. Din anlayışındaki çarpıklıklara dönük ilk gönderme *Kızıl Düve* hikâyesindedir. Hikâyenin sonunda bağlandığı gerçeklik ve genel atmosfer ile girişteki kısımda kullanılan din ile ilgili kelimeler arasındaki tutarsızlık dikkatlere bilhassa sunulur. Hikâyenin zalim karakteri *Muhtar Tayminer*'in *Şilikbay*'ın kapısına geldiğinde dini literatüre uygun selamlaşmaları ve karşılıklı dua sözcükleri kullanmaları ve sonrasında yaşananlar arasında ironik bir durum ortaya çıkar. Nitekim *Şilikbay*, *Muhtar*'ın adaletsiz ve zalimce tutumu karşısında çaresizce feryat eder. Din duygusunun, Allah inancının sarsıldığına delalet edebilecek bir

cümle kurar: *Eyvah, Şimdi ne diyeyim?! Halk arasında adaleti sağlayan bir Yaratıcı var mı?* (Duvlatulı, 2013: 281).

Yazarın *Kaken ve Saken* hikâyesinde de *Salim Kaşimov* aydın olmasının yanı sıra bir din adamı gibi aktarılır. Onun şahsında hem din anlayışının hem de din adamlarının istihza ile tenkit edildiğini görmek mümkündür. Halkın din adamı sıfatı ile ona birçok hediye ya da para vermesi onun da ihtiyacı ve hakkı olmadığı halde bunları kabul etmesi örtük bir biçimde eleştirilir. Zenginlerin ve ihtiyaç içerisindeki halkın din adamlarına dönük bu anlamsız cömertliği yazar tarafından diğer hikâyelerde de eleştirilir. *Kaşimov*'un hamasi vaazlar ile halkı etkileyerek kişisel çıkarları için bunu kullanması, okurların dikkatine sunulur. Neticede din adamı olarak bilinen ve bu sıfatla hakkı olmayan mertebelere yükselen birinin, içtiği konyak sonrasında sarhoş olması ve kendisine imkân sağlayanlara hakaret etmesi ile neticelenen hikâyede yazar, yine akışa doğrudan müdahale etmeden tenkidini yapmış olur. Hakikat, kendiliğinden ortaya çıkmış gibidir. Anlatıda *Kaşimov*'un sonunun başladığı noktanın din adamı olmasına rağmen konyak içmesi değil, konyak içmesinin sonrasında yapıp ettikleri şeklinde verilmesi oldukça ilginçtir. Dönemin din anlayışındaki farklılığı göstermesi bakımından bu durum oldukça önemlidir.

Duvlatulı'nın din ve din adamı konusunu detaylarda da olsa ele aldığı bir başka hikâyesi ise *Dik Kafalılar* başlıklı eserdir. Hikâye kahramanı *Mahmutcan Molla*'nın gazeteye gösterdiği ihtimamı anlamakta zorlanan evin ikinci hanımının: *Molla Efendi o kadar değer veriyor gibisin ki bunda Kuran ayetleri mi vardı?* (Duvlatulı, 2013: 298) sorusu önemlidir. Okura özellikle ev sahibi *Sagındık Biy*'in ikinci eşi olarak (tokal) takdim edilen *Acar*'ın bu sorusu ironik bir cehalet örneği biçiminde okura verilir. Ayrıca *Biy* sıfatını taşıyan *Sagındık*'ın tutumu da temsil ettiği zümrenin geçmişine göre oldukça sorunludur. *Biy*'ler geçmiş dönemlerde Kazak Hanlarına danışmanlık yapan, keskin ve açık sözlü tutumlarıyla kimseden çekinmeyen, hanlar ve halk arasında ya da halkın kendi arasında ortaya çıkan sorunları adaletle çözüme konusunda mahir kimselerdir. Hemen hepsi tarih şuuruna sahip, millî kültürü bilen, ilimde derinliği olan, irfan sahibi, nüktedan ve hatiplik yeteneği olan kişilerdir (İbragim, 2007: 161). Buna karşılık *Sagındık*, gözünün önündeki hakikati anlatmak bir yana kavramada sorunlar yaşayan biridir. Hikâyenin sonunda bu zümrenin öğle namazı kılmak için hazırlanmaya başlaması da bir başka detaydır. Yazar; görece aydın kesimin güncel hayatın ihtiyaçlarına dönük bir tasavvuru bulunmayışı ile din konusundaki abartılı hassasiyeti arasında bir karşıtlık kurar.

Din konusunda en yoğun ironik eleştirinin yapıldığı hikâye, 1916 yılında *Kazak* gazetesinin 190. sayısında yayınlanan *Kürk Hayırlı Olsun* (İşik Kayırlı Bolsın) başlıklı eserdir. Eserin kahramanları din adamlarıdır. Gazetecilerden dert yanan iki din adamı milletten para toplayıp karşılığında hiçbir şey yapmadıkları, sadece kendi keyifleri için harcadıkları eleştirilerine karşı kendilerini savunurlar. Esasında bu amaçla sarf ettikleri her bir cümle ile suçlarını ifşa ederler. Onların tek derdi *elin günün içerisinde üstlerine başlarına dikkat edebilmek*'tir (Duvlatulı, 2013: 303). Milletten para topladıklarını da inkâr etmezler. Bunu kendileri için harcadıklarını da kabul ederler. Tesellileri bu paraları halkın elinden zorla almıyor olmalarıdır.

Yazar, bu hikâyede de din konusunda Türkistan coğrafyasının genelinde ve Kazak toplumunda yaşanan problemlerin detayına değinmez. Şekilciliğin ve yozlaşmanın din anlayışını ve adamını ne hâle getirdiğini gösterir. İş doğruyu anlatmak ve öğretmek olan din adamlarının kolayca yalan söyleyebildiği anlatılır. Kendilerinden; halktan topladıkları parayla ilgili hesap soran yeni dönem aydını gazetecilere, utanmadan yalan söylemenin meşru olduğuna tüm kalpleriyle inanan bir din adamı sınıfı vardır. *Biz böyle durumları çok gördük. Bunda utanılacak bir şey yok. Avukata verdik deriz. Tercümanlara*

verdik deriz, bir yolunu buluruz. (Duvlatulı, 2013: 304). Hikâyede kültür inkişafının durduğuna, dinin ve din adamının mevcudu muhafaza için aklın etkisini devre dışı bıraktığına dönük ironik göndermeler dikkati çeker. Eskiden dış etkiyi ihtiyaca göre biçimleyen toplumsal organizasyonun, bu niteliğini yitirmesiyle birlikte içine kapanarak hurafelere bel bağlayışı, bu hurafeleri üreten din adamlarının da hak etmedikleri bir kazancı ve şöhreti yaşıyor oluşu tüm hikâyelerde ortak eleştiri konusudur.

3. Değerlere Yönelik İroni

Toplumlar, gelişme süreçlerinde sahip oldukları değerleri sağlıklı bir biçimde güncellerken onlara sadakatle bağlı kalmayı da başarabilirlerse varlıklarını koruyabilirler. Toplumların değerleri olarak adlandırılabilir kavram sistematüğinde doğruluk, adalet ve hayatın somut çıktılarını biçimleyen soyut kavramlar yer alır. Düşünce, eşya, davranış kalıbı ve inançla ilgili yeniliklerin tamamı, toplumun kendi dinamikleri ile yorumlanarak ona ait değerler alanındaki yerini doğal bir seyirle bulur (Nirun, 1994: 159). Kazak toplumu da yüzyıllarca bu şekilde değerler sistemini korur ve gelişimini doğal seyri içerisinde sürdürür.

Kazak topraklarının Ruslar tarafından işgali ile birlikte değerler sisteminin işleyişi sekteye uğrar. Zira toplumun çağ ile irtibatını sağlayan kültürlenme sürecinin en temel iki aracı olan inanç ve eğitim bu dönemde sağlıklı bir şekilde yürütülemez. Toplum, yeniliğe karşı bir tür hassasiyet geliştirir. İnsanlarda yeni olan her şeyin mevcuda zarar vereceği endişesi, somut bir tehdit olan sömürülme ve yok olma korkusundan kaynaklanır. Bu nedenle toplum, savunma refleksi ile içine kapanır. Değerlerin, zamanın ihtiyaçlarına göre güncellenmesi gerçekleştirilemez. Gelişim kaçınılmaz olarak durur. Geçmiş hayatın anlamlı değerleri akli zeminini yitirip gerçek formu bozularak bağnazlık ve hurafelere dönüşür. Duvlatulı kimi hikâyelerinde bu durumu ironik bir biçimde eleştirir.

a) Gelenekler

Duvlatulı'nın hikâyeleri içerisinde gelenekler ile ilgili değerlendirmelere de rastlamak mümkündür. Yazarın 1916 yılında *Kazak* gazetesinin 173. sayısında *Üç Kulak* (Üş Kulak) başlığı ile yayınlanan hikâyesi bu bakımdan dikkate değer bir içeriğe sahiptir.

Hikâye yaşanmış bir olaydan alınmış olmalıdır. Yer ve kahraman bilgileri doğrulanabilecek şekilde açıkça verilir. Yazar hikâyesinde, hırsızlığı zahmetli göçebe hayatının normal bir durumu gibi aktarır. Daha ilginç olanı ise yazar tarafından hırsız oldukları ima edilen Aydayayların, gelen kişinin kendilerinden küçük biri olması nedeniyle onurlarının incinmesidir. Hırsızlığa konu olan at için Aktaz Badan ve Aydayaylar arasında sonu gelmeyen inatlaşmalar başlar.

Hikâyeye adını da veren kulak kesme, özellikle Türklerin Oğuz boyunda geçmişte uygulanan bir ceza yöntemidir. Bilhassa mülkiyete karşı işlenen hırsızlık veya zarar verme gibi fiillerin karşılığı olarak suçlu, dövülmesinin yanı sıra teşhir ve tahkir amacıyla farklı uzuvları kesilerek de cezalandırılır. Kulak kesme cezası da bu çeşit bir ceza olarak verilir (Arık, 1995: 38-47). Ancak hikâyede kulak kesme, hırsızlığı veya mülkiyete karşı işlenmiş bir başka suçta cezalandırmak için gerçekleştirilmez. Malı çalınan kişinin kulağı, onurunun incindiğini düşünen ve kuvvetle muhtemel hırsızlığı yapanlar tarafından korkutma ya da yıldırma amaçlı kesilir. Bu durum da yazarın ironik eleştirilerinden birine konu olur. Hırsız yerine hayvanı çalınan kişinin, üstelik hırsızların onuru incindiği için kulağının kesilmesi ironiktir. Sonrasında kulak kesme işi karşılıklı olarak sürdürülür. Yazar, kulağını kaybedenlerin mahkeme kapılarında

dolaştığını söylerken oldukça müstehzidir (Duvlatulı, 2013: 291). Toplumda adaletsizlik neredeyse bir gelenek hâlini almıştır.

Hikâyeye göre ilk kulak kesildikten sonra sulh ve barış için taraflar düniür olurlar. En eski Türk geleneklerinde de rastlanan bu durum yazar tarafından o gün için anlamını yitirmiş bir ritüel olarak verilir. Zira düşmanlık ve kulak kesme bu ritüele rağmen sona ermez. Bu geleneğin icabı dost olmaya karar veren iki taraf herkesin huzurunda silahlarını, atlarını birbirleriyle değiştirirler veya kız kardeşlerini karşılıklı olarak nikâhlarına alırlar. Bu evlilik türü Kazak kültüründe *kudanda/kudandah* şeklinde adlandırılır (İnan, 1948: 285-286). Oldukça kısa olan hikâyede bu geleneğe neredeyse tek cümlelik bir gönderme yapılmışsa da eleştiri etkisi bakımından oldukça önemlidir. Eserin yazıldığı dönem için uygulanan bu geleneğin neticeyi çok değiştirmemekle birlikte birçok hayatı oldukça zorlaştırdığı, yazarın bütüncül bir biçimde okunmasıyla daha net anlaşılabilir. Duvlatulı'nın özellikle kadın meselesine dönük yazdıkları bu açıdan oldukça dikkate değerdir.

Üç Kulak hikâyesinde bir başka gelenek eleştirisi de Aydıbaylılar tarafından kulağı kesilen üçüncü kişi olan tüccar *Kasım*'ın ardından yaşananlara ilişkindir. Bu olaydan sonra Badanlıların malları yağmalanarak 20-30 atı kesilir. Kaynaklarda *barımta* veya *baranta* olarak adlandırılan bu yağma geleneği, tüm hukukî girişimlerinin neticesinde sonuç alamazsa kendi reisinin bilgisi ve izni ile davacının yapma hakkına sahip olduğu bir öç alma eylemidir. Buna göre özellikle hırsızlık nedeniyle zarara uğrayan kişinin, sadece çalınan malı kıymetinde hayvanı emin insanlara ve yöneticilere bilgi vererek alması gerekir (Klyashtorny-Sultanov, 2004: 324-327). Bu hikâyede ise öç alma dışında hiçbir şey gelenekte olduğu gibi gerçekteleşmez. Atı çalınıp kesilenler yine atları çalınanlardır. Ayrıca haber verme ve zarar tazmini anlamında bir yaklaşım da yoktur. Yazar, eserinde hırsızlığa ve zalimliğe dönüşen bu gelenek biçimini doğrudan eleştirmeden ironi tekniğini kullanarak okurunun dikkatine sunar.

Dikkati çeken gelenek esaslı ironik bir eleştiri de *Kızıl Düve* hikâyesinin girişinde yer alır. Burada *Umsındık* kocası *Şilikbay* bardağını yeniden doldurmasını isteyince Kazak hayatındaki geleneksel yapının bozulduğunu hissettirecek ironik ifadeler kullanır.

- *Terlersin daha, kardeşinin evindekiler borç olarak aldığımız çayı soruyor. Balkiya'yı gönderip bir tabak un istedim: "Sizler istemeyi bilirsiniz, aldığınızı vermeyi bilmezsiniz." diye o iyi yengen ağzına geleni saçmalayıp söylemiş çocuğa.*

- *Ben o evden ölüp gitsem de hiçbir şey isteme dediğim nerede!*

- *Şimdi kimden isteyeceğiz, senin merhametli birçok kardeşin doludur, dedi Umsındık.* (Duvlatulı, 2013: 279).

Diyaloğun sonunda *Şilikbay* ağır bir mağlubiyet almış gibi susar. Onu susmaya zorlayan şey karısının gelenekler üzerinden ironiyi kullanarak hatırlattıklarıdır. Nitekim Kazak toplumu, aralarında kan bağı bulunanların yanında evlilik yoluyla akrabalık bağı kurdukları insanlarla bile kader birliği yapan bir toplumdur. Günlük hayat içerisinde ihtiyaç duydukları tüm kazanç etkinliklerini birlikte gerçekteştiren Kazaklar; iyi ve kötü günde, endişe ve mutluluklarını paylaşarak yaşayan insanlardır (Shadkam, 2021: 118).

b) Yabancılaşma

Ferdin veya toplumun olaylara ya da durumlara doğrudan ve doğal tepkiler vermesinin engellendiği, tepkilerin yapay müdahaleler yoluyla biçimlendiği veya tamamen tepkisiz kalmaya mecbur edildiği koşullarda ortaya çıkan durumun adına yabancılaşma demek mümkündür (Altay, 2022: 25). Çünkü bu tür durumların bir sonucu olarak fert ya da toplumun bir ölçüde zoraki yapıp ettikleri ile kendisi arasında bir fark ortaya çıkar. Başlarda zoraki olan bu fark, daha sonra kabullenilip içselleştirilebilir. Bu durum ortada bir yabancılaşma olduğu gerçeğini değiştirmez. Nitekim yabancılaşma, ferdin ya da toplumun kendi gerçekliğinden yaşadığı kopuş sürecinin sonunda bu durumu içselleştirip kabullenmesi demektir.

Duvlatulı hikâyelerinde Rusların engelleme, müdahale etme ya da toptan yok etme çabaları neticesinde, Kazak halkının yaşadığı yabancılaşma örneklerine dönük eleştirilere de yer verir. Yazar *Pahalı Tay* hikâyesinde Kazak *Makaş*'in kendisini görmezden gelip Rusların çevresinde dolaşmasını yabancılaşma olgusunun bir neticesi olarak değerlendirir. Hikâyenin daha girişinde bu düşüncesini anlatıcısının dilinden doğrudan *Makaş*'ı hedef alarak aktarır. *Bu kör olası ne oldu da İvan gibi olup gitti.* (Duvlatulı, 2013: 277).

Kızıl Düve hikâyesinin girişinde, gelenekler başlığında da ele alınan akrabalık ilişkilerinin bozulmuş olması bir tür yabancılaşma temayülüdür. Kazak toplumuna özgü geleneksel değerlerin aksine yakın akrabalar arasındaki yardımlaşma duygusu yerini çıkar ilişkisine bırakmıştır. Yine aynı hikâyede *Şilikbay*'ın evine gelen *Muhtar Tayminer* de yabancılaşma olgusunun tipik sembollerinden biridir. *Tayminer*'in yabancılaşmasının en somut biçimde ortaya konulduğu kısım *Şilikbay*'ın meydan okumasına karşı verdiği tepkidir. Geçmişte gücünü halkından alan idarecilerden farklı olarak *Muhtar*, sahip olduğu tüm kudreti Rus Çarından aldığını söyler. Kendi halkına onun adına zalimlik ediyor olması bir yabancılaşma hâlidir. Kimin adına hareket ettiğini söylemekle de yetinmeyen *Muhtar Tayminer* gördüğü direnç karşısında kendisine Ruslar tarafından verilen görev madalyonunu boynuna takar (Duvlatulı, 2013: 281). Yazar bu detayı bilhassa paylaşır.

Duvlatulı'nın yabancılaşma sorunuyla ilgili ironik eleştiriler ile *Dik Kafalılar* hikâyesinde de karşılaşılmaktadır. Hikâyenin ana kahramanlarından *Molla Mahmutcan* elindeki gazeteden haber özetleri yapar. Saydığı başlıklardan biri de toplumsal hayata partinin bir felaket gibi girdiğidir. Partinin toplumsal hayata girmesi ile birlikte insanların yalan yanlış bilgilerle birbirini şikâyet eder olması alışlagelmiş bir durum değildir. Bu durum Rusların Kazak hayatına müdahalesi sonucu meydana gelen yabancılaşmaya örnek olaylardan biridir. Hikâye kahramanları, Kazak hayvanlarının sayısını alacak olanların Rusça bilenler arasından seçilmesinden de rahatsızdır (Duvlatulı, 2013: 298). Bu vesileyle Rusçanın ve Rus tipi eğitimin gençleri ne hâle getirdiğine dair özel örnekler paylaşılır.

Dik Kafalılar hikâyesinden anlaşıldığı kadarıyla gençler, Kazak hayatının bir parçası olan ata binme konusunda bilgisizdir. Nitekim bir önceki sene hayvan saymaya gelen ve Rusça eğitim alan Kazak gençlerden biri doğru binmediği ve düzensiz koşturduğu için bir atın ölümüne neden olur. *Carıkbaev* isimli utanma duygusunu yitiren bir başka genç de *Tobacan*'a, *Kızın güzel mi? Kocaya verdin mi?* diye sorar. Aynı genç *Duysen Sofu*'ya da *Cennetin hangi odasına gireceksin, kaç huri kızıyla evleneceksin?* şeklinde arsızca sorular sorar. *Serikbay*'ın oğlu *Nurmaş* ise babasını tanımazlıktan gelerek adını sorar. Neden böyle yaptığını soranlara da *kanun öyle* şeklinde cevap verir (Duvlatulı, 2013: 298-299).

Yazar, Rus eğitim sisteminde Rusça okuyan gençlerin tamamının yabancılaştığını düşünmese de yabancılaşanların olduğunu inkâr etmez. Yukarıdaki örneklere göre geleneksel hayatın en temel kıymetlerini öğrenemeyen, terbiye ve utanmadan nasibini almadan yetişen, dine ait değerleri istihza konusu yapan ve kanun öyle diyor diye öz babasını tanımazlıktan gelen gençlerin varlığını ironik bir biçimde okura anlatılır. Buna karşılık Duvlatulı, yabancılaşmanın nesiller arasında ortaya çıkan doğal görüş farklılığından başka bir şey olduğunu kayda geçer.

3. Toplumsal Hayata Yönelik İroni

Toplumsal hayat; hususi bir coğrafyada hususi unsurların tesiriyle insanlar tarafından zaman içerisinde oluşturulur. Toplumsal hayatın unsurları din, ahlak, hukuk, akıl, sanat, ekonomi, dil ve bilimden oluşur (Gökalp, 2019: 190). İnsan, bu beş hayata biçiminin dengeli bir birleşiminden doğan kültür vasıtasıyla toplumsal hayatı özgün bir biçimde inşa eder. Böylelikle millî bir ruh kazanan coğrafya ve hayat kimliğini bulur.

Toplumsal hayatın kimliği, zamanın ihtiyaçlarına bağlı olarak yine aynı dinamikler eliyle sürekli güncellenir. Bu güncellenenin bir nedenle kesintiye uğraması ya da güncelleme ihtiyacının doğal yollar dışında zorlama bir biçimde olması durumunda ciddi tahribatların oluşması kaçınılmazdır. Duvlatulı'nın hikâyelerinden anlaşıldığı kadarıyla özellikle XIX. yüzyılda Kazak toplumsal hayatının, çağın ihtiyaçlarına cevap verememesi bir sorun başlığıdır. Bunun yanı sıra Rusların zorlama yöntemlerle toplumsal hayatı değiştirme çabaları da yazarın eleştirdiği durumlar arasındadır.

Duvlatulı'nın hikâyelerinde toplumsal hayat özellikle kadın ve sefalet üzerinden irdelenir. Toplumun kadınlara bakışındaki çarpıklık, yazarın diğer eserlerinin de temel problem başlıklarından biridir. Ayrıca hikâyelerde ekonomik koşullar nedeniyle halkın içerisinde olduğu sefalet de eleştiri konusu yapılır. Bütün bu eleştirileri yazar, açıktan ve doğrudan yapmak yerine ironik göndermeler yoluyla dolaylı bir biçimde yapar.

a) Toplumun Kadına Bakışı

Duvlatulı Kazak toplumunun kadına bakışındaki sorunlu alanları çok net olarak kavrar. Bu sorunlu alanları görünür kılmak için de kaleme aldığı her türdeki eserini bir meydan olarak kullanır. Hikâyeleri arasında da bu konuyu az ya da çok işlediği örnekler vardır.

Yazarın kadın meselesini yoğun bir biçimde ele aldığı hikâyesi 1911 yılında *Aykap* dergisinin 12. sayısında *İki Kızın Üzüntüsü* (Eki Kızın Muni) başlığı ile yayınlanan eserdir. Eserin tamamı *Nurıla* ve *Ulbosın* adlarındaki iki kız kardeşin karşılıklı konuşması üzerine kuruludur. Tiyatro tekniğine de yakın bir tarzda kaleme alınan eser, istemediği biriyle üstelik üçüncü eş olarak evlenmeye mecbur bırakılan bir kızın çare arayışını anlatır.

Hikâyeye göre Kazak toplumunda kadınlar, sevdikleriyle yahut denkleleriyle evlendirilmemektedir. Ailelerinin keyfi şekilde parayla alıp sattığı bir eşya muamelesi görmektedirler. Dahası *Ulbosın*'ın ablasında görüldüğu üzere kendi hemcinsleri bile kadınlara gereken kıymeti vermez (Duvlatulı, 2013: 273). *Nurıla*'nın tüm Kazak kadınlarının derdiyle dertlenme idealine, bu dertlerden mustarip *Ulbosın*'ın karşı çıkması da yazarın ironik eleştirilerinden biridir (Duvlatulı, 2013: 274).

Kazak kadınının toplum içerisinde düştüğu bu sıkıntılı hâlin temel nedeni yazara göre eğitimsizliktir. Nitekim *Nurıla*, diğer Kazak kadınlarının dertlerini kendi derdinden ayıran *Ulbosın*'a, *İște, senin*

çocukça tavrın. Sen okuyup eğitim almış olsan bu sözü söylemezdin. diye cevap verir. *Ulbosın*'ın bu cevap verdiği karşılık da ironiktir: *Neden, ben okuyup eğitim almadım mı? Okuma yazmayı bilmesem de Ağaşayak Molla'dan üç yıl okudum. Namaz kılmayı da ondan öğrendim ya...* (Duvlatulı, 2013: 274) *Nurila*'nın en büyük yardımcısı kocası *Süleyman*'dır. Buna karşılık o da toplumdan giyimi, düşünceleri nedeniyle tepki görmektedir. *Süleyman Nurila*'nın yeni kitaplar okumasını ve zihninin aydınlanmasını sağlar. Eserin bu durumla ilgili kısmında *Nurila*'nın söyledikleri oldukça ironiktir.

Ben kadınların da erkekler gibi Tanrı'nın eşit yarattığı kullar olduğunu; onların da erkeklerdeki gibi vücudunda çarpan kalbi, gönlünde dilekleri, akan kanı, kıymetli bir ruhu olduğunu anlamaya başladım. (Duvlatulı, 2013: 274)

Bu cümleler kadınların toplum içerisinde erkeklere kıyasla eşit haklara sahip olmaları bir yana insan sayılma noktasında epey sorunlu bir hayat sürdüklerini göstermeye dönük ifadelerdir.

Duvlatulı toplumun kadına nasıl baktığını *Kızıl Düve* hikâyesinde, cesaretini toplayıp *Muhtar Tayminer*'in karşında duran *Şilikbay*'ın karısı *Umsındık*'a *Tayminer*'in söylediği tek cümle ve takındığı tavırla çarpıcı bir biçimde anlatır. *Tayminer* umursamaz ve pervasız bir biçimde, *Senin gibi aptal kadınları çok gördüm, konuşma!* diyerek *Umsındık*'ın şahsında Kazak kadınlarının çoğunu aşağılar (Duvlatulı, 2013: 281).

Kaken Saken hikâyesinde dönemin Kazak aydını profilindeki *Salim Kaşimov*'un evli olduğu hâlde eşraftan Carmuhammet'in kızını ikinci bir eş olarak almak istemesi kadının toplumdaki yerine ilişkin ciddi bir eleştiridir (Duvlatulı, 2013: 283). Kadının toplumdaki karşılığına dair ironik bir eleştiri de *Aferin Bizim Bolşa* hikâyesinin girişinde yer alır. Hikâyeye göre Karamanlı *Koşabay*, Aktaşlı *Yusuף Narımbayoğlu*'ndan dul bir kadını iyi bir at karşılığında almak üzere anlaşır. Yazar, Kazak kadınının iradesini hiçe sayan ve bir hayvanla değerini eşitleyen bu detay üzerinde uzun uzun durmasa da hikâyenin olay örgüsündeki tüm akışa ilk hareketi veren bu olay okurun dikkatine bilhassa sunulur (Duvlatulı, 2013: 300).

Yazarın doğrudan kadın meselesine dair kaleme aldığı ikinci hikâyesi de 1924 yılında *Enbekşi Kazak* gazetesinin 294. sayısında *O Kızın Adını Unuttum* (Sol Kızdın Atın Umıttım) başlığı ile yayınlanır. Gerçek bir olaydan alındığına dair açık detayların bulunduğu hikâyede ironik eleştiri bağlamında değerlendirilebilecek detaylar da vardır. Olaylar yazarın 1921 yılında savcı olarak görev yaptığı Semey'de geçer. Adını özellikle gizlediği ve okuma yazma bilmeyen kadın kahraman *Bekiş*'i sever. Ancak Kazak geleneksel hayatında yaygın olarak görüldüğü şekliyle daha küçük yaşlarda başlık parası karşılığında birisine nişanlanmıştır. Sevmediği biriyle evlenmek istemeyen kadın kahraman okuma yazma bilen *Bekiş*'in yazdığı ve imzaladığı bir dilekçeyle ailesinden şikâyetçi olur. Dilekçede kendisi küçükken aldığı başlık parası nedeniyle sevmediği biriyle evlenmeye mecbur edildiğini söyler. Ancak ailesinin baskısıyla şikâyetinden vazgeçmek zorunda kalır. Dahası kızın okuma yazma bilmediğinden hareketle aile şerefini kurtarmak için kızın adına başvuru yapan kişinin peşine düşülecektir. Bu durum gerçekten ironiktir (Duvlatulı, 2013: 306).

b) Sefalet

Yazarın hikâyeyi kaleme aldığı yıllarda Kazak toplumu eski hayat tarzını kaybetmekle karşı karşıyadır. Halkın sefaletle düşmesinin temel nedeni ekonomik hayatın üzerine kurulu olduğu hayvancılık ve göçebe

hayat tarzını kaybediyor olmasıdır. Ayrıca sanayileşen Rusya'nın hem içeride hem dışarıda savaş hâlinde olması da bu sefaletin nedenleri arasında sayılabilir.

Rusların 1891 yılında çıkardıkları bir kanunla bütün Kazak topraklarını Rusya'nın devlet malı hâline getirmeleri sonrasında Kazaklar kendi topraklarında geçici olarak yaşayan misafir bir halka dönüşür ve bir daha daimî mülk sahibi olamazlar. Ruslar, 1901 yılında çıkardıkları kanunlarla da hazine arazisi ilan ettikleri verimli nehir kıyılarında merkezî yerlerde bulunan Kazak topraklarını Rus göçmenlere özel mülk olarak vermeye başlar. Buna karşılık Kazaklara da verimsiz, merkezden uzak topraklar geçici olarak tahsis edilir. Kazak insanı hayvanlarını ve kendisini yeterince besleyemediği gibi her geçen yıl hem ekonomik açıdan hem sağlık bakımından zayıflar. Hastalıklar artar, çocuklar zayıf ya da ölü doğar veya doğumlar tamamen azalır. Yokluk içerisinde kıvranan Kazak halkı yaz sonlarına doğru Rus köylerine birkaç kilo un veya patates için birkaç yıllık ömrünü yok pahasına satar. Yine de aç ve sefil kalmaktan kurtulamaz (Ölçekçi, 2007: 26-29).

Mircakıp Duvlatulı'nın 1915 yılında *Kazak* gazetesinin 118. sayısında yayınlanan Pahalı Tay (Kımbat Tay) isimli hikâyesinde o dönemde yaşanan sefalet ironik biçimde verilir. Yazar, köyünden tanıdığı Makaş'ın ve ailesinin durumunu detayları ile anlatır.

Bu yaşa gelinceye kadar Allah bunu hırslandırsa da ahırında dış karıştırarak ot yok. İki sığırı ters biçimde komşusunun otuna düşerek boynuzlarını kırıp kan kaybederken katıksız çorbaya mahkûm olan karısı ve çocukları evde ağlıyorlardı. (Duvlatulı, 2013: 277)

Buna karşılık Makaş'ın *sıska kara bir tay* için pazarlık yaptığı beş altı Rus'tan biri olan *Aleksey*'i ise *yüzünden yağ fıskıran* (Duvlatulı, 2013: 277) ifadeleri ile betimler. Hikâyedeki tayın da böyle bir durumu vardır. Küheylan soyundan ancak bugünün şartlarında sıska bir hayvan olan tay ile Kazak toplumunun mevcut durumu arasında bir ilgi kurulur.

Yazarın sefaleti ironik bir şekilde eleştirdiği diğer eseri de *Kızıl Düve*'dir. Hikâyenin başından sonuna kadar Kazak toplumunun yaşadığı sefalete göndermeler yapılır. Hikâyenin girişinde *Şilikbay* ile karısı *Umsındık* ellerinde kalan tek düveyi kesip kesmeme konusunda tartışır. Karısı inekleri süttten kesildiği ve yiyecek başka bir şeyleri olmadığı için düvenin kesilmesini isterken *Şilikbay* buna yanaşmaz. Bu sırada kapıya gelen *Muhtar* da vergi borçları karşılığında ellerindeki tek düveyi alıp götürür (Duvlatulı, 2013: 279-281). Hikâyelerden anlaşıldığı kadarıyla sefaletin kaynağı sömürü düzeni ve savaş nedeniyle alınan ağır vergilerdir.

Sonuç

Edebî türlerin en yaygın kullanılanlarından biri olan hikâye, sarsıcı olaylara karşı bir tepki olarak ortaya çıkar. Tüm anlatı unsurları sayesinde merkezdeki insanın kendisiyle, diğer insanlarla ya da tabiat koşulları ile ilişkilerini aktaran hikâye türü duyguları, düşünceleri, hayalleri ve deneyimleri gerçeğe en yakın bir tarzda aktarır. Hikâye yazarı içerisinde yaşadığı toplumun değerleri üzerinden anlattığı mevcut durumu, eserinde bütünlüklü bir biçimde okuruna aktarır. Yazar; hikâyesi aracılığıyla topluma karşı kayıtsız kalmayı değil, sorumluluk almayı tercih eder.

Kazak edebiyatında hikâye türü, modern biçimiyle dönemin bir ihtiyacı olarak ortaya çıkar. Ortaya çıkışının gereği olarak yazarı eliyle toplum ve fert hayatının olumlu yanları kadar sorunlu yanlarına da dikkat çeker. Hayatın sıcak gündeminden beslenen hikâye, bilhassa sorunlu yanlara odaklandığında okurunu şuur hâline yükseltebilmek için sarsıcı eleştirilere de aracılık eder. Kazak tarihinin en sıkıntılı

dönemleri arasında sayılabilecek XX. yüzyıl başlarında kaleme alınan eserler, o dönemin sorunlarına ve sebeplerine türün imkânları çerçevesinde değinir.

Kazak edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Mircakıp Duvlatulı'nın şiir yanında kaleme aldığı hikâyelerin de türün genel karakteristiğini yansıttığını söylemek mümkündür. Onun idealist tavrı eserlerinin üslubunda da görülür. Toplumun yaşadığı sorunlu alanları kuru nasihatlerle, sığ tespitlerle görünür kılamayacağını bilen Duvlatulı; çözüm yolunda yapılacak en doğru şeyin sorunlar konusunda bir farkındalık yaratmak olduğuna inanır. Bu nedenle hikâye türünde yoğun olarak yaptığı eleştiriler için ironi sanatını kullanır.

Duvlatulı, ironiyi kullanarak sözünün kuvvetini artırır. Söyledikleri ile olup biten arasındaki fark kadar, şuurlu bir biçimde açıktan söylememeyi tercih ettiklerinin de gündem olduğunu bilir. Yazar hikâyelerinde siyasete, ilme, değerlere ve toplumsal hayata yönelik eleştirilerini ironi tekniği ile okura sarsıcı bir biçimde anlatır. Yönetim zafiyetleri, bürokratik işleyişteki aksamalar, eğitim sorunları, din anlayışı ve din adamı yetiştirme konusundaki hatalar, geleneklerdeki güncelleme problemleri, yabancılaşma temayülü, toplumun kadına bakışındaki çarpıklık ve sefalet hâli onun hikâyelerinde ironik eleştirinin esaslı hedefleri arasındadır.

Kaynakça

- Altay, Y. (2022). Rahimcan Otarbayev'in Baş İsimli Romanında Yabancılaşma. Yüksek Lisans Tezi. Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük.
- Arık, F. Ş. (1995). Eski Türk Ceza Hukukuna Dair Notlar I-Suçlar ve Cezalar. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 17, S. 28, s. 1-50.
- Aytaş, G. – vd. (2019). *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*. Ankara: İldem Yayınları.
- Asılbekov, M. H. (2013). "XX. Yüzyılın Başında Kazakistan." *Eski Devirden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*. (Çev. Abdulvahap Kara). s. 362-378. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Bacaklı, Y. (2017). Abay Kunanbayev'in 'Nasihatler' Adlı Eserinde Toplumsal Eleştiri Aracı Olarak İroni. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 2, s. 1137-1149.
- Bacaklı, Y. (2022). Sultanmahmut Torayğırov'un Şiirleri Üzerine Bir İnceleme. Doktora Tezi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Balci, O. -Ospanova, G. (Haz.). (2020). *Mirjaqıp Duwlatov'un Türkçe-Rusça Sözlüğü: Türk Dili*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Bennett, A. – Royle, N. (2016). *Şu Edebiyat Denen Şey Okumak, Düşünmek, Yazmak*. (Çev. Mukadder Erkan). İstanbul: Notos Kitap Yayıncılık.
- Bergson, H. (1997). *Gülme*. (Çev.: M. Şekip Tunç). İstanbul: MEB Yayınları.
- Çapraz, H. (2011). "Çarlık Rusyası'nın Türkistan'da Hâkimiyet Kurması". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 24, s. 51-78.
- Doğan, D. M. (2014). *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Yazar yayınları.
- Duvlatulı, M. (2013). *Mircakıp Duvlatulı - Ölender, Roman, Piyesa, Angimeler 1*. (Haz. Gülnar Duvlatova, Sabiyr İmanbaeva). Almatı: Mektep Baspası.
- Eagleton, T. (2017). *Edebiyat Kuramı Giriş*. (Çev. Tuncay Birkan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gökalp, Z. (2019). *Kitaplar 1*. İstanbul: YKY
- İsmağulov, C. (2013). *Mircakıp Duvlatulı – Ölender, Roman, Piyesa, Angimeler*. (Haz. Gülnar Duvlatova – Sabira İmanbaeva). C. 1, s. 5-22. Almatı: Mektep Baspası.

- İsmâğulov, C. (2013). Mircakıp Duvlatuh – Tüsiniktemeler. (Haz. Gülnar Duvlatova – Sabira İmanbaeva). C. 1, s. 327-364. Almatı: Mektep Baspası.
- İbragim, D. (2007). Âşık Paşa'nın Garîb-nâmesi'nden Hareketle Anadolu Türk Kültürü ve Kazak Kültürünün Çocuk Konusunda Karşılaştırılması. Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi. S. 17. s. 145-162.
- İnan, A. (1948). Eski Türklerde ve Folklorlarda Ant. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. 6, S. 4, s. 279-290).
- İsmailova, Z. - Altay, Y. (2020). Aşım Cakıpbekov'un "Biz Babasız Büyüdük" Hikâyesi ve II. Dünya Savaşı Dönemi Kırgızistan'ında Çocuk Olmak. trk Dergisi, C.1, S.1, s.28-39.
- Kapağan, E. - Bacaklı, Y. (2021). "Geçmişten Bugüne Kazak Edebiyatı" (Ed. Cengiz BUYAR). Kazakistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset. Bişkek: BYR Publishing House. s. 189-244.
- Kaplankıran, İ. (2017). "Kazakistan Cumhuriyetinde Eğitim Sisteminin Tarihî Seyri ve Günümüzdeki Yapısı." Ana Dili Eğitimi Dergisi, C. 5, S. 1, s. 31-47.
- Kınacı, Cemile (2016) Kazak Edebiyatında İmaj ve Kimlik. Ankara: Bengü Yayınları.
- Klyashstorny, S. G. - Sultanov, T. İ. (2004), Kazakistan Türkün Üç Bin Yılı. (Çev. D. Ahsen Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Kundakcı, M. (2019). "İlyas Esenberlin'in Gazap (Göçebeler III) Romanında Sınıf Çatışması". (Ed. Mustafa Yiğitoğlu-Enver Kapağan) 2. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı. (s. 898-909). İstanbul: Kitabî Yayınları.
- Mirzahmetov, M. (2012). Kazaklar Nasıl Ruslaştırılmaya Çalışıldı. (Akt. Z. Bağlan Özer-B. Tümen Somuncuoğlu). Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi ÇAVSAM.
- Nirun, N. (1994). Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür. Ankara: AKM Yayınları.
- Ölçekçi, H. (2007). Kazakistan'da Sovyet İnsanı Oluşturma Süreci. Ankara: Birlik Yayıncılık.
- Özdemir, A. (2014). Kazak Edebiyatında Hikâye. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özdemir, A. – Kerimbekova, B. (2019). Metinlerle Yeni Kazak Edebiyatı. İstanbul: Ferfir Yayıncılık.
- Özdenören, R. (2017). Edebiyat ve Hayat. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdenören, R. (2018). Yazı, İmge ve Gerçeklik. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Shadkam, Z. (2021). Sosyal Antropoloji Yaklaşımlarına Göre Kazaklarda Akrabalık Kavramı. Milli Folklor, C. 17, S. 131, s. 113-22.
- Sashka, Z. (2015). XIX. Yüzyılda Kazak Aydınların Din ve Eğitim Görüşleri ve Faaliyetleri. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Somuncuoğlu, B. T. (2006). Türkistan'da eğitim (1865-1917) ve Çarlık Rusya'sının Sosyo-Politik Açından Eğitime Yaklaşımı. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tuğluk, A. (2017). İroni Nedir. İdil Sanat ve Dil Dergisi. C. VI. S. 29. s. 441-467.
- Topaloğlu, A. (2014). Türkçe Sözlük – Güzel Türkçenin Sözlüğü. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Usta, Ç. (2009). Mizah Dilinin Gizemi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Wellek, R. – Warren, Austin (2019). Edebiyat Teorisi. (Çev. Ö. Faruk Huyugüzel). İstanbul: Dergâh.